

شیوه های تعمیق ارزش های دینی و ملی در خانواده از دیدگاه امیرالمومنین (ع) در حکمت های نهج

البلاغه

مریم نیک روش¹، زهرا وحیدی²، محمد محمدی³

1- دانشجوی ارتباط تصویری، گروه آموزش هنر، دانشگاه فرهنگیان (پردیس فاطمه الزهرا(س) اصفهان)، صندوق پستی -888

56441 تهران، ایران

Mnikravesh733@gmail.com

09164146983

2- دکترای برنامه ریزی درسی، استاد مدعو دانشگاه فرهنگیان، گروه آموزش علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی

56441-888 تهران، ایران

zahravahidi@cfu.ac.ir

09136438536

3- کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی مرودشت، شیراز، ایران

Mohammadim139393@gmail.com

09175570856

چکیده

پس از قرآن و کلام رسول خدا(ص) گرانبهاترین اثر معنوی در دسترس کتاب ارزشمند نهج البلاغه است. هدف پژوهش حاضر بررسی شیوه های تعمیق ارزش های دینی و ملی در خانواده، از دیدگاه امیرالمومنین (ع) در حکمت های نهج البلاغه است. در این اثرتابناک که گزیده ای ارزشمند از سخنان امام علی(ع) است، مسائل گوناگون دینی، اخلاقی، سیاسی، اجتماعی، تاریخی و ادبی، درزیباترین الفاظ و عالی ترین معانی مطرح گردیده است. بنابراین، تحقیق در ابعاد مختلف نهج البلاغه وسیع در شناختن و شناساندن بیشتر آن، کاری شایسته و ضروری، و خدمتی بزرگ به جامعه انسانی و البته اسلامی است. در این نوشته سعی بر آن شده تا با استفاده از روش تحلیلی - توصیفی، از نوع مروری، مبتنی بر جمع آوری داده ها و اطلاعات با روش کتابخانه ای، مشاهده، مطالعه و بررسی دقیق حکمت های نهج البلاغه پیرامون معانی والا و ارزشمند حکمت های (155، 162، 173) پرداخته شود و سپس با تطبیق این معیارها با ضروریات نظام خانواده ارزش های نهفته آن واکاوی شود و در ادامه با بکارگیری صحیح این اصول شاهد تعمیق ارزش هادر خانواده باشیم. نوشته حاضر مجموعه ی کوچکی از رفتار و گفتار حضرت امیرمؤمنان علی(ع) درباره ی شیوه های تعمیق ارزشها است. روش تحقیق به صورت تحلیلی - توصیفی بوده است بدین صورت که با ترجمه و تفسیر هر حکمت آغاز گردیده و سپس تجزیه و تحلیل می گردد. روش جمع آوری داده ها و اطلاعات بصورت مشاهده، مطالعه و بررسی دقیق و گزینش حکمت های منتخب از نهج البلاغه بوده است و ارتباط آن با تعمیق ارزشها در خانواده ذکر می گردد. در نهایت بنابر نتایج بدست آمده، امام (ع) در موارد ذکر شده نکات کلیدی و قابل توجهی را بیان فرموده اند که می تواند سرلوحه ی کار قرار گیرد.

واژگان کلیدی: خانواده، ارزش های دینی و ملی، تعمیق ارزش ها، حکمت های نهج البلاغه.

دوین کتفرس ملی مطالعات خانواده و مدرسه

1- مقدمه

از مشترکات مشترک اکثر ادیان، انگیزه رفتار اجتماعی است، اگر برای خشنود کردن خدا و کسب پاداش انجام شود. علاوه بر این، مؤمنان و افراد مذهبی نسبت به افراد بی دین یا ملحد، اجتماعی ترند. رابطه دینداری و جامعه گرایی محور اصلی است (استاماتولاکیس¹، 2013، صص 830-834)

نظر به محدودیت علم ودانش بشر، با همه ی تلاش و کوششی که از طرف دانشمندان برای کشف اسرار وجودی انسان به عمل آمده این موضوع همچنان به صورت معمایی باقی مانده است. با عدم شناخت کامل اسرار وجود انسان، ممکن نیست بشربتواند قوانینی تنظیم کند که با منافع نوع انسان صددرصد تطبیق نماید و برای حل انبوه مشکلات بشری راه حل عادلانه ای پیدا کند. آشکارترین دلیل، سرگردانی و حیرت دانشمندان و حقوقدانها در برابر مشکلات و بن بست هایی است که هرروز گریبان گیر آنها می شود و قوانین تدوین شده مرتباً در معرض تغییر و فعل و انفعالاتی قرار می گیرد (موسوی لاری، 1391، صص 67 و 68).

دانش و قلمروها برای رفع اشکال به مسائل علمی گرایش داشت. در همین حال، بسیاری از مردم چندین چیز را از دین خاص خود آموختند، مانند شیوه زندگی (دانشگرا و همکاران، 2013، صص 501-507).

سپس آموزه های اسلام به عنوان ارزش متعالی، سبب بسترسازی و تقویت سرمایه اجتماعی می شود. معارف و مفاهیم ارزشی از یک سو به عنوان نظامی جامع، فعلیت و انباشت سرمایه اجتماعی را محقق می سازد و از سوی دیگر، سرمایه اجتماعی از طریق ایجاد شبکه های اعتماد و پیوندهای گوناگون زمینه ایجاد توسعه اجتماعی و فرهنگی پایدار را فراهم می کند (وزینی افضل و دیگران، 1399، صص 141-170).

از آنجا که ارزش ها در ایجاد ثبات در شخصیت افراد و حیات اجتماع بسیار مهم و به عنوان عاملی تأثیرگذار می باشد، آموزش و اشاعه صحیح آنها امری ضروری است (علوی و حاج غلامرضایی، 1391، صص 107-132).

پس خانواده، سنگ بنای جامعه بزرگ انسانی است و در استحکام روابط اجتماعی و رشد اعضای جامعه، نقش بنیادین دارد. تلاش در جهت استحکام خانواده و استوارسازی روابط درون این سیستم، زمینه را برای سلامت اخلاقی و سعادت عمومی جامعه فراهم می کند (علی اکبری، 1400، صص 74-84).

مدیریت خانواده از منظر آیات و روایات دو نوع کارکرد تربیتی به همراه دارد که عبارتند از: نظم، سلوک رفتاری، روابط سالم خانوادگی، آرامش روحی و تثبیت سبک زندگی در خانواده. این دسته از کارکردهای تربیتی، با زندگی دنیایی خانواده ارتباط دارند و اعضای آن را به رشد و بالندگی هدایت می کنند. کارکردهای تربیتی نوع دوم، یعنی تقویت ایمان دینی، سلوک عبادی، تعهد عملی، تکامل معنوی و دریافت پاداش اخروی، زمینه ساز کمال معنوی و سعادت اخروی خانواده هستند (احسانی، 1400، صص 50-27).

فلذا سخنان امام علی (ع) در هر زمینه ای که به کار بسته شود می تواند راهگشای بسیاری از تلاطم ها و سیاهی های هر زمانه ی قرار گیرد و افراد آن را از ظلمت جهل و گمراهی و سیاهی برهاند و به قله های سعادت و کمال انسانی برساند (مطهری، 1390).

امام خمینی (ره) در این باره می فرماید: (مامفتخریم که کتاب نهج البلاغه که بعد از قرآن بزرگترین دستور زندگی مادی و معنوی و بالاترین کتاب رهایی بخش بشر است و دستورات معنوی آن بالاترین راه نجات است، از امام معصوم ماست. (علیقلی، 1376) همچنین ایشان می فرمایند: نهج البلاغه معجون نیست برای شفا و مرجمی است برای دردهای فردی و اجتماعی و مجموعه ایست دارای ابعادی به اندازه یک انسان و یک جامعه بزرگ انسانی (جووباری، 1385).

استاد شهید مطهری در این باره می فرماید: عجیب اینست که نهج البلاغه در دیار خودش، در میان شیعیان علی (ع). «غریب» و «تنها» است. همچنانکه خود علی (ع) غریب و تنها است. بدیهی است اگر محتویات کتابی و یا اندیشه ها و احساسات و عواطف شخصی، باندیای روحی

¹ Stamatoulakis

دوین کتفرس ملی مطالعات خانواده و مدرسه

مردم سازگار نباشد، این کتاب وی آن شخص عملا تنها و بیگانه می ماند هر چند نامشان با هزار تجلیل برده شود. ما باید اعتراف کنیم که با نهج البلاغه بیگانه ایم، دنیای روحی که برای خود ساخته ایم دنیای دیگری غیر از دنیای نهج البلاغه است (علیقلی، 1376).
لذا هدف پژوهش حاضر بررسی شیوه های تعمیق ارزشها دینی و ملی از نگاه امام علی (ع) در حکمتهای نهج البلاغه بوده است تا با تاملی در آن دریابیم که ایشان در حکمت های (155، 162، 177) در مورد کدام ارزش ها سخن گفته اند.

2- پیشینه

پژوهش هایی در این راستا انجام گرفته به عنوان مثال (اسماعیلی و دیگران، 1401) در پژوهشی با عنوان آینده پژوهی تربیت فرهنگی نوجوانان بر اساس آموزه های دینی نهج البلاغه به این نتیجه رسیدند که آموزه های نهج البلاغه دارای مطالب ارزنده ای است که عمل به آنها باعث تربیت فرهنگی نوجوانان در حوزه های بینش، گرایش و رفتار می شود.

سپس (کاویانی و نوروزی، 1397) در پژوهشی با عنوان آسیب شناسی تربیت دینی در حیطه خانوادگی از منظر نهج البلاغه به این نتیجه رسیده اند که امیرمومنان (ع) در حیطه خانوادگی، بی توجهی به نقش الگویی والدین و سن متربی، تربیت مبتنی بر اجبار، تعجیل در تربیت، و سهل انگاری خانواده ها در تربیت دینی، را مضر و آسیب زا می دانند. براین اساس، سهل گیری، الگوپردازی و مخاطب شناسی نیز، راه کارهای ارائه شده آن حضرت در جهت آسیب زدایی از تربیت دینی می باشند.

و همچنین (جهان دیده، 1395) در پژوهشی با عنوان جایگاه خانواده از منظر نهج البلاغه به این نتیجه رسید که، خانواده، از مهمترین نهادهایی است که نقش اساسی را در زندگی و رشد شخصیت انسان دارد و هر گونه نابسامانی و ناهنجاری در خانواده، پیامدهای جبران ناپذیری بر اعضای خانواده و علی الخصوص فرزندان خواهد داشت که این اختلال شخصیتی در آینده خودش به صورت پریشانی، نا امنی، فشارهای روانی در شخص نمایان می سازد.

و سپس (مرزوقی و اناری نژاد، 1386، صص 163-192) در پژوهشی با عنوان تربیت اجتماعی از منظر نهج البلاغه به این نتیجه رسیدند که از منظر امام علی (ع) هر کدام از اعضای جامعه عضوی از پیکره امت اسلامی اند که دارای ارتباط عمیق و صمیمی و دارای حقوقی متقابل نسبت به یکدیگرند. تربیت اجتماعی نیز در پی آن است تا بین مسلمانان همبستگی و اتحاد به وجود آید، افراد نسبت به امور جامعه اهتمام بورزند، با انصاف و عدالت خواهی حقوق دیگران را رعایت نمایند، در انجام امور اجتماعی همکاری و تعاون داشته باشند و به برقراری روابط مهرآمیز و معاشرت با دیگران بپردازند.

و همچنین (عابدی، 1385) در پژوهشی با عنوان روشهای تربیتی از منظر نهج البلاغه به این نتیجه رسیده است که روش تربیت در کنار سایر ارکان یک نظام تربیتی از قبیل مبانی، اصول و اهداف تربیتی از اهمیتی انکار ناپذیر برخوردار است، چه اینکه تحقیق اهداف و اجرای اصول و پایبندی به مبانی در چهارچوب اجرای روش های تربیتی تضمین می گردد. در متون تربیت اسلامی در مورد روش های تربیت، دیدگاه واحدی به چشم نمی خورد. به طوری که برخی دامنه روش را به سیاستهای اجرایی نظام تربیتی گسترش می دهند، در حالی که برخی دیگر آن را به تعامل مربی و متربی با اقدامات متربی در راستای تربیت خویش محدود می کنند.

با توجه به تحقیقات انجام شده در حوزه نهج البلاغه هنوز خلاء های زیادی وجود دارد که می طلبد با بررسی ها و تحقیقات، کمبودها در این حوزه برطرف گردند و همچنین نقش تربیتی و هدایت گر این کتاب ارزشمند بر همگان به ویژه در حوزه خانواده آشکار تر گردد. بنابراین در این مقاله سعی شده پاره ای از ارزشهای تاثیر گذار در روابط خانوادگی با توجه به کلام امام علی (ع) بررسی گردد.

3- بیان مسئله

یکی از مهمترین مواردی که امروزه جوامع بشری را درگیر ناملازمات و بحران های جدی نموده است مسئله عدم توجه به کانون مقدس خانواده است. کانونی که می تواند با پویایی و فعال بودن نقش اساسی و جدی در پیشرفت و به کمال رسیدن یک جامعه داشته باشد و از طرف دیگر با فروپاشی و عدم پویایی خود موجب انحطاط آن باشد و در سراسر دنیا قرار گرفتن هر جامعه ای نقش اساسی را تداعی کند. امروزه توجه صاحبان سرمایه و قدرت به این کانون مقدس به منزله نقطه پویا و پیشرفت و یا در مقابل انحطاط و شکست جوامع جلب شده است و هر روز نقشه هایی برای از بین بردن این کانون مقدس و یا تضعیف آن در صدر برنامه های خود دارند. در مقابل اسلام

و در صدر این آیین مقدس مذهب تشیع برای خانه و خانواده و تشکیل کانون ارزشمند آن جایگاه رفیعی در نظر گرفته است تا آنجا که پیامبر اکرم می فرمایند ((با ازدواج نیمی از دین شما کامل می گردد پس شایسته است برای نگهداری و تکمیل نیمی دیگر تلاش خود را داشته باشید)) (متقی، 888-975ق)

حضرت امام صادق در تلاش برای تزوج افراد میفرمایند ((من زوج اعزبا کان ممن ینظر الله- عز و جل- الیه یوم القیامة)). ((کسی که مجردی را تزویج کند و امکان ازدواج او را فراهم نماید از کسانی است که در قیامت خداوند به آنان نظر لطف می کند)) (جوادی عاملی، 1391).

همچنین خداوند متعال می فرماید از فقر و تهیدستی نهراسید و تشکیل خانواده دهید که خداوند از فضل و رحمت بی انتهای خود شما را غنی و بی نیاز می سازد. (وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ) (نور/ 32).

و اما باید نگریست خانواده‌ای که اسلام و مذهب تشیع به دنبال تشکیل آن می باشد چه خانواده ای است و چه معیارها و ارزش هایی را دنبال می کند، منبع تعیین این ارزش ها کجاست و یا چه کسی باید این ارزش ها را مشخص کند و چگونه باید این ارزش ها در خانواده نهادینه شود. با رجوع به سخنان بزرگان دین و صاحب نظران با تقوا و متدین که از تمایلات نفسانی تزکیه شده و دیدگاهشان نسبت به خانواده صرفاً مادی نیست میتوان به فهم بهتری از این مسائل رسید. در میان سخنان بزرگان دین و کتب با ارزش و نفیس ائمه اطهار کتاب ارزشمند نهج البلاغه و سخنان گهربار حضرت امیرالمومنین (ع) پس از کتاب مقدس قرآن دارای جایگاه رفیعی است که شامل بیانات و فرمایشات آن حضرت می باشد. این بیانات سر آمد و گره گشای مشکلات عظیمی است که در زندگی افراد و جوامع به وجود آمده است. و بر ما آشکار است که در صورت توجه کردن و عمل نمودن به این دستورات گره بسیاری از مشکلات موجود در جامعه و علی الخصوص در محیط خانواده گشوده خواهد شد. فلذا در این مقاله سعی بر آن شده تا گزیده ای از شیوه های تربیتی و خصایص اخلاقی که موجب تعمیق ارزش ها و باورهای دینی و ملی در نظام خانواده است را با توجه به حکمت های (۱۵۵، ۱۶۲، و ۱۷۳) را مورد بررسی قرار داده و تبیین نماییم.

4- روش تحقیق

روش تحقیق در این مقاله به صورت تحلیلی - توصیفی و از نوع مروری است که مبتنی بر جمع آوری داده ها و اطلاعات با روش کتابخانه ای، مشاهده، مطالعه و بررسی دقیق حکمت های نهج البلاغه بوده است. در ابتدا عناوین حکمت ها مورد پژوهش قرار گرفت. تعداد 26 عنوان از مرتبط ترین حکمت های نهج البلاغه انتخاب شده و سپس از بین آنها 12 حکمت و در نهایت 3 نمونه از مرتبط ترین و مهم ترین این حکمت ها منتخب شده و ارتباط آن ها با تعمیق ارزشها در خانواده مورد بررسی قرار گرفت.

5- یافته ها

5-1- حکمت ۱۵۵

امام علی علیه السلام در این حکمت می فرمایند:

وَقَالَ (عليه السلام): اعْتَصِمُوا [اسْتَعِصِمُوا] بِالذَّمِّ فِي أُوتَادِهَا [أُوتَارِهَا].

((به پیمان کسانی چنگ بزنید که پیمانشان وفادارند))

آنچه به نظر میرسد این است که در تفسیر کلمه (اوتاد) منظور شرایط استحکام پیمان است یعنی زمانی که می خواهید با کسی پیمانی ببندید شرایط دقیق و محکمی برای آن ذکر کنید تا راه فراری برای طرف مقابل باقی نماند و نیز دستور داده شده پیمان با کسی برقرار نمایید که امید به وفای او را داشته باشید (مکارم، 1390، جلد ۱۳)

دوین کتفرس ملی مطالعات خانواده و مدرسه

منظور این است در هنگام پیمان گرفتن و اخذ قرارداد با دیگران آنچه شریط و ضوابط را دقیق و ظریف مد نظر قرار داده و همه جوانب را بسنجید که احتمال پیمان شکنی و خطا در کار وجود نداشته باشد. پس توجه به استحکام پیمان یکی از موارد مهم در انعقاد عهد و پیمان است و امر بسیار مهم دیگر این است که به هر کسی برای پیمان بستن نمی توان اعتماد کرد. تنها به حرف و سخن کسانی که به عهد خود پایدار بوده‌اند و پیمان شکنی نکرده‌اند میتوان اطمینان کرد چرا که نتیجه اعتماد به افراد بدعهد چیزی جز پشیمانی نخواهد بود.

وفای به عهد آنقدر اهمیت دارد که پیامبر صلی الله در حدیثی می فرمایند: کسی که به عهد و پیمان خود وفادار نیست دین ندارد و نیز امیرالمومنین علیه السلام می فرمایند کسی که به عهد و پیمان خود وفا نکند به خدا ایمان نیاورده است. (مکارم، 1393، جلد ۱۳) وفاداری به عهد و پیمان امری بسیار مهم است و به میزانی اهمیت دارد که در تساوی با دینداری قرار گرفته و عدم توجه به این مهم نشان دهنده نقص ایمان فرد می باشد. فلذا ضرورت آن زمانی مشخص میشود که مسائلی در محیط خانواده و جامعه پدیدار شود که منشا آن عدم وفاداری باشد.

خانواده اولین و مهمترین نهادی است که زن و مرد باهم فکری و تفاهم همراه با مهر و محبت آنرا تشکیل می دهند. (داوود آبادی، 1398).

بر همگان هویدا است که تشکیل خانواده با پیمانی ارزشمند از جانب زن و مرد شروع می شود. پایبندی به این پیمان موجب استواری نظام خانواده و به صورت کلی تر پایداری جامعه اسلامی را متضمن می شود. پس شایسته است هر زن و مردی پس از انتخاب همراه و همسفر خود در زندگی و پذیرش پیمان ارزشمند ازدواج نهایت تلاش خود را به کار گیرند تا خللی در این پیمان به وجود نیاید و بنیان خانواده دچار تزلزل نشود. چرا که خانواده در جامعه اسلامی یک نهاد مهم و تاثیرگذار در جهت تربیت و رشد انسان ها می باشد و هرگونه سستی در این پیمان و ارزشهای حقیقی آن موجب اخلال در جامعه خواهد شد. باید گفت نهادینه سازی این کلام ارزشمند حضرت علی علیه السلام در خانواده و جامعه می تواند مروج ارزشهای دیگری نیز باشد.

از آنجا که در تشکیل خانواده و تداوم آن اهمیت وفاداری به پیمان و عهد اولیه همسران با یکدیگر به وضوح احساس می شود توجه به این مهم در ابتدای تشکیل نظام خانواده و استمرار آن باید مورد توجه و بررسی دقیق قرار بگیرد. کسانی که خواستار شروع یک زندگی عاقلانه و منطقی می باشند بایستی با همدیگر عهد و پیمانی برای تشکیل و استمرار یک زندگی چندین ساله را منعقد کنند. این عهد شامل توجه به نیازها و کمبودها و حساسیت های طرفین است. در این زمان است که باید ویژگی های طرف مقابل خود را کنکاش نموده و در صورتی که ایشان را شایسته این عهد و پیمان و وفادار به آن یافتند در فکر زندگی مشترک باشند و اگر غیر از این باشد نمی توان با فردی که به عهد و پیمانش وفادار نیست، حاضر به پذیرش مسولیت و متعهد شدن به آن نیست و در شرایط خاص تغییر عقیده میدهد، پیمان بست چون چنین فردی با هر بهانه ای از عهد و پیمان خود خارج می گردد.

همچنین امروزه به وفور در میان همسران مسئله عدم وفاداری رواج یافته و روزانه شاهد پرونده های ثقیل طلاق و اختلافات خانوادگی هستیم. هر چند عوامل و ادله مختلف در این موارد موثرند ولیکن یکی از دلایل اصلی، عدم توجه به مسئله مهم وفای به عهد و پیمان همسران با یکدیگر است. هر گونه کاهلی، ضعف و کم کاری از طرف هر کدام از زوجین نسبت به تعهدات اساسی داده شده پیامد های سختی به دنبال دارد. پس اگر به امر وفای به عهد در خانواده ارج نهاده شده و این مهم برای والدین و فرزندان نهادینه شود شاهد این موارد نخواهیم بود. و باید دانست توجه و مد نظر قرار دادن این مهم سبب استحکام خانواده خواهد شد.

5-2- حکمت ۱۶۲

امام علی در این حکمت میفرمایند: (مَنْ كَتَمَ سِرَّهُ، كَانَتْ الْخَيْرَةُ بِيَدِهِ.)

((کسی که راز خود را بپوشاند همواره اختیار آن به دست اوست و کسی که نمی پوشاند از اختیارش بیرون می رود)) مقصود آن است که به موجب نگه داشتن اسرار میتوان در سخن و عمل مختار بود ولیکن با افشای اسرار اختیار از دست شما خارج شده و موجبات دخالت دیگران را فراهم میکند.

امام علی (ع) می فرماید: سِرِّكَ أَسِيرُكَ فَإِنْ أَفْشَيْتَهُ صِرْتَ أَسِيرَهُ (راز تو در بندتوست، اگر آن را فاش کنی تو در بندش خواهی شد). (پایگاه امام علی (ع) به نقل از کتاب غرر الحکم و دررالحکم: جلد 1، ص 429) حضرت بیان میکند که اسرار در درون انسان اسیر هستند و اختیار آنها فقط به دست خود فرد است. افشای اسرار درون موجب اسارت فرد در بیرون میشود، زیرا که به موجب آن اختیار از دست فرد خارج شده و قضاوت دیگران را به دنبال دارد و در نهایت فرد در جامعه گوشه گیر و منزوی میشود.

در کلام امیرمنظور از سر اموری است مربوط به انسان که اگر دیگران از آن آگاه شوند مشکلات عظیمی فراهم سازند. (مکارم، 1390، ج 13) پس اسرار اموری هستند که بیان شدن آن میتواند فرد و یا جامعه را متضرر کند و نه صرفاً مسائل معمولی. فلذا باید توجه داشت که در زمان لزوم باید اسرار از افراد پنهان شده و یا کتمان شود.

مسئله کتمان اسرار به قدری اهمیت می یابد دارد که در حدیثی از امام صادق آن را همچون خونی می شمارد که فقط باید در رگ های خود انسان جریان یابد امام صادق (علیه السلام) ((سِرِّكَ مِنْ دَمِكَ فَلَا يَجْرِيَنَّ مِنْ غَيْرِ أَوْ دَاجِكَ)) (مکارم به نقل از بحار الانوار جلد ۷۵ صفحه ۲۷۸)

البته مسئله کتمان حقایق و راز نگهداری برای یک جامعه سرنوشت ساز و از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است چه بسا که افشای اطلاعات مهم یک جامعه سبب حمله غافلگیرانه دشمن و ریخته شدن خون بی گناهان خواهد گردید. در تاریخ زندگی پیامبر موارد بسیاری دیده میشود که با کتمان حقایق از خسارت های مهمی بر جامعه اسلامی پیشگیری کردند. تاثیر پذیری از روش ایشان نقش به سزایی در حفظ و نگهداری جامعه در برابر گزند ها و آسیب ها را دارد. پس حفظ و نگهداری اسرار موجب پایداری و ثبات جامعه شده و اهداف و نتایج دارد.

فلذا باید دید هدف از کتمان اسرار نزد دیگران چیست؟

مکارم در کتاب پیام امیرالمومنین جلد ۱۳ آثار قابل ملاحظه حفظ اسرار را بیان می دارد.

۱. عدم توانایی طرف مقابل بر تحمل آن سر.

۲. گاه مکتوم نمودن سر به نفع مردم است.

۳. گاه افشای سر سبب سوء استفاده دشمن می شود.

۴. پرهیز از توقعات بیجا.

۵. گاه موجب برانگیخته شدن حسادت می شود.

۶. پرهیز از کارشکنی ها.

۷. پرهیز از آبروریزی افراد.

۸. پرهیز از ریاکاری.

۹. پرهیز از کارهای عجولانه.

۱۰. پرهیز از وحشت افراد کم ظرفیت

در ادامه باید دید توجه به نقش راز داری و حفظ اسرار در خانواده چه جایگاهی دارد. یکی از مسائل مهم در زندگی زناشویی رازداری، حفظ و نگه داشتن اسراری است که در محیط خانواده به وقوع می پیوندد. حفظ و نگهداری اسرار در نزد خود موجب تداوم بیشتر خانواده شده و عدم حفظ این اسرار نزد دیگران می تواند تهدید های زیانباری برای خانواده به دنبال داشته باشد. زیرا که همه افراد محرم اسرار و خیر خواه نیستند. گاهی اوقات بیان اسرار و حقایق زندگی خود برای دیگران موجبات دخالت افراد، حسد، چشم و هم چشمی را به دنبال داشته و تداوم این اتفاقات موجب از هم گسستن بنیان خانواده می شود. پس باید در حفظ اسرار کوشا بود.

البته باید توجه داشت این قاعده کلی نیز مانند همه ی قواعد کلی استثنای محدود نیز دارد و آن در موردی است که فرد می خواهد با شخص عاقل و دانایی مشورت کند و با کلی گویی نمی تواند نظر او را جلب کند بلکه باید جزئیات مطلب را با او در میان بگذارد تا بتواند از او بهره بگیرد. (مکارم، 1390، ج ۱۳)

دوین کتفرس ملی مطالعات خانواده و مدرسه

فلزا در انتخاب مشاور باید به تخصص، تعهد، تقید، تپهر، دلسوز و دانا بودن او توجه داشت و باید دانست عدم توجه به این موارد اصلی میتواند خسارت های جبران ناپذیری به فرد و جامعه وارد کند. پس باید در انتخاب فردی که می خواهیم با او مشورت کنیم نهایت دقت و تأمل را داشته باشیم چون قطعاً به همه افراد نمی توان اعتماد کرد بعضی از افراد حتی توانایی برطرف کردن مشکلات خود را هم ندارند چه برسد به اینکه بخواهند مشکلات دیگران را برطرف کنند. و همچنین در مشورت گرفتن باید عقلانیت و خیرخواه بودن طرف مقابل را در نظر گرفت و سپس باید توجه داشت آیا ضرورت بیان مسئله در حدی است که نیاز به مشورت گرفتن داشته باشد یا خیر. لذا در میابیم باید تا جایی که امکان دارد نسبت به مسائل خانوادگی و جامعه رازداری پیشه کرده و از مشورت کردن با نا اهلان بپرهیزیم. (مکارم، 1390، ج 13) تا دچار ضرر و خسران نشویم. در نهایت باکنکاش در این حکمت و با بررسی آثار و اهداف رازداری و ارتباط آن با محیط خانواده به این نتیجه دست می یابیم که حفظ اسرار خانوادگی از ملزومات زندگی سالم در جامعه خواهد بود زیرا که اغلب اوقات فاش شدن اسرار خانوادگی موجب بروز مشکلاتی می شود که رفع آن به راحتی قابل انجام نیست. پس باید مد نظر داشت که: اولاً ممکن است فرد مقابل توانایی حل مشکلات را نداشته باشد و چه بسا همراه تر شویم. دوم اینکه افشای برخی از اسرار برای افراد ضرر خالص است چرا که موجب افزایش سطح توقعات از ما می شود. سوم اینکه ممکن است در میان سخنان ما آبرویی از کسی ریخته شود که قابل جبران نباشد. چهارم اینکه توجه کنیم که مشورت با افراد کم ظرفیت موجب ناامیدی و القای شکست برای ما خواهد شد و سختی ها را در نظر ما بزرگ خواهد کرد. و در نهایت پنجم اینکه هر چه سعی کنیم از متن زندگی خود برای دیگران نگوئیم بهتر است چرا که اگر نقص و ضعفی باشد آن را در نظر ما بزرگ جلوه می دهند به علاوه آن که ممکن است آن را بازگو کنند. و در مقابل آن در صورت دیدن توانایی و استعداد هایی که موجبات کمال باشد موجب برانگیخته شدن حسادت در دیگران می شود. پس باید توجه داشت اسرار، اهداف و برنامه های خود را در نظر دیگران برجسته ننماییم.

3-5- حکمت 173

امام علی (ع) در این حکمت می فرمایند (مَنْ اسْتَقْبَلَ وَجْهَ الْأَرَاءِ عَرَفَ مَوَاقِعَ الْخَطَا)

کسی که از آراء مختلف استقبال کند و نظرات متفاوت را بررسی کند موارد خطا را خواهد شناخت.

انسانی که تلاش میکند نظرات مختلف دیگران را بشنود و تک رای عمل نمیکند به بصیرت و شناختی خواهد رسید که سخن و عمل صواب از غلط را تمییز میدهد و سپس بهترین را برمیگزینند. فلزا در می یابیم که از مهم ترین وجوهات زندگی سالم در اجتماع دوری از خودرایی و مشاوره گرفتن از دیگران است. شنیدن نظرات دیگران در مورد مسائل پیش آمده کمک می کند ما بهترین مسیر را انتخاب کنیم. در این راه باید دانست همواره قراردادی برای اجرای حتمی نظرات دیگران نخواهیم داشت بلکه شنیدن سخنان دیگران ما را یاری میدهد تا بهترین و درست ترین راه انتخاب کنیم. هنگامی که از دیگران مشورت می گیریم احتمال پشیمانی از عمل خیلی کمتر از حالتی است که فقط کارها را با نظر خود انجام می دهیم. به طور کلی اگر ما ثبات عقیده داشته باشیم نظرات دیگران روی ما تاثیر نخواهد گذاشت مگر آنکه خود نظرات را با وجوه عقلی بسنجیم و خود خواهان تغییر عقیده باشیم.

امام علی (ع) در این گفتار حکیمانه راه به دست آوردن رای صحیح را در مسائل مختلف نشان داده است. ایشان می فرمایند: (کسی که از آراء مختلف استقبال کند موارد خطا را خواهد شناخت). بعضی از موارد بدیهی است و مورد اختلاف نیست اما بسیاری از مسائل نظری پیچیده و آرای مختلفی در آنها اظهار شده در این گونه مسائل هرگز نباید انسان به تنهایی تصمیم گیری کند بلکه عقل می گوید باید آرا دیگران را به ضمیمه استدلال آنان بررسی کرد تا آن را که به حقیقت نزدیک تر است انتخاب کند (مکارم، 1390، ج 13)

یکی از راه های آشنایی با آراء دیگران به مشورت نشستن است ولی کلام امام در اینجا منحصرأ ناظر به مشورت نیست بلکه هر گونه بررسی آثار دیگران را شامل می شود این گفتار حکیمانه از یک سو هشدار می دهد که به آدمهای لجوج و متعصب در رای، که گاه حاضر نیستند حتی سخنان دیگران را بشنوند چه برسد به اینکه اگر آنان راصحیح دیدند بپذیرند. (مکارم، 1390، ج 13) پس در می یابیم مشورت گرفتن یکی از راه های دستیابی به نظر و عقیده دیگران است و گاه با بررسی آثار و اعمال افراد میتوانیم از نظر و عقیده او آگاهی پیدا کنیم.

ان حضرت به فرزندش محمد بن حنفیه می فرمایند: (آرای عالمان یکی را در کنار دیگری قرار بده سپس آن را که به حقیقت نزدیکتر است و از خطا دورتر است انتخاب کن.) (مکارم به نقل از کتاب من لایحضره الفقیه جلد ۴ صفحه ۳۸۴) به همین سبب در انتخاب مشاور باید به عالم و عاقل بودن او توجه کرد و سپس در انتخاب رای باید به عقلانی بودن، حقیقی بودن و صحت آن توجه نمود تا بهترین نظر و عقیده انتخاب شود. و باید دانست استبداد در رای و خودرایی گاه موجب پشیمانی و خسران میشود.

به همین جهت تک رایی در آیات و روایات اسلامی به شدت نکوهش و مورد مذمت قرار گرفته است. دردنیای امروز نیز به این مسئله اهمیت فراوان داده شده که برای رسیدن به رای صحیح از افراد عالم نظر خواهی میکنند و آراء مختلف را از صاحب نظران جمع کرده و آن‌ها را در مقابل یکدیگر قرار می دهند تا از این طریق به آنچه صحیح تر است دست یابند. در آیه ((وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ)) (ال عمران/159) به پیامبر توصیه شده با مردم به مشورت بپرداز. نتیجه این توصیه در قرآن نشان دهنده آن است که همه افراد نیاز به مشورت دارند. و در واقع نوعی توصیه به تواضع و دوری از خودرایی بودن است و این توصیه ای عمومی به تمام افراد جامعه است. تا فرد، خانواده و جامعه مسیر متعالی را بپیمایند.

برای رشد صحیح و نهادینه سازی این مهم در خانواده باید تلاش فراوان نمود. که اولین وجه آن می تواند در رفتار و سخنان زن و شوهر نسبت به یکدیگر باشد. در خانواده ای جایگاه مشورت و همفکری تعمیق پذیر است که زن و مرد به عنوان دو رکن اصلی و نهاد اولیه خانواده در مورد مسائل خانوادگی و فراتر از آن با یکدیگر هم فکری داشته باشند. در مسائل پیش آمده برای خانواده و فرزندان نظر یکدیگر را جویا شوند و هر دو به دنبال هدفی مشترک یعنی حل مشکلات خانوادگی با همکاری یکدیگر باشند. در حله بعدی در مواردی همچنین همفکری فرزندان و دیگر اعضای خانواده نیز می تواند مفید باشد.

وقتی تصمیم گیری در مورد مسئله ای است که به اعضای خانواده نیز مربوط می شود باید به آنها اجازه همفکری داد و از نظرات آنان استقبال کرد. این برخورد صحیح هم باعث اعتماد به نفس و دیده شدن افراد خانواده هم موجب استقلال و شخصیت و از همه مهمتر حس مفید بودن و تاثیرگذار بودن به افراد می دهد و به آنان می آموزد که به نظرات و ایده های دیگران حتی اگر کوچکتر باشند اهمیت بدهند. در آخر ذیل توجه به این نکته که مشورت و همفکری در خانواده نقش مهم و حائز اهمیتی دارد باید گفت علاوه بر مشورت گرفتن و همفکری باید والدین و بزرگترها در نظر داشته باشند که مدیریت امور از دست آنها خارج نشود و همزمان با اینکه از ایده های جوانان استقبال می کنند از مواضع اصلی و مهم خود غافل نشود. به گونه ای مشورت و بحث کنند که همزمان با القای حس مفید بودن و دیده شدن به فرزندان تصمیم گیری ناصحیح نداشته و در نهایت خود آنان تصمیم گیری نهایی را اجرایی کنند. نهادینه کردن این ارزش در خانواده سبب پایداری و دوام جامعه و دوری از تک رایی و تک بعدی بودن افراد جامعه می شود و به آنان می آموزد بهترین نتیجه ها در اثر همفکری به وجود می آید یا در نتیجه آن یا با استفاده از برداشت هایی که از دیدگاه های مختلف می شود.

6- نتیجه گیری

در این مقاله سعی بر این بوده است پاره ای از ارزشها که در خانواده از نگاه امام علی (ع) از اهمیت برخوردارند بررسی گردند. با توجه به داده های بدست آمده از تحلیل و تفسیر حکمت های (155، 162 و 173) امام (ع) به ارزشهایی چون وفای به عهد، رازداری و مشورت اشاره فرموده اند. درک و فهم این مطالب و عمل به آنها نقش به سزایی در تحکیم نظام خانواده دارد.

امام (ع) وفای به عهد را یکی از مهمترین شئون عهد و پیمان بستن می داند و درباره اهمیت آن میفرمایند و از آنجا که زندگی خانوادگی با عهد و پیمانی از جانب زن و مرد شروع می شود و در صورت عدم وفای به این عهد و پیمان خانواده دچار تزلزل می شود. بنابراین، عمل به این سخن ارزشمند حضرت علی (ع) می تواند برطرف کننده ی عمده ی مشکلاتی باشد که امروزه دامنگیر برخی از خانواده ها شده است. همچنین ایشان در کلامی دیگر در حکمت 162 به امر راز داری اشاره فرموده اند که این مهم می تواند باعث تحکیم روابط خانوادگی گردد. از مسائل مهم در زندگی زناشویی رازداری، حفظ و نگه داشتن اسرار است که در محیط خانواده اتفاق می افتد. حفظ و نگه داشتن اسرار در نزد خود موجب تداوم بیشتر خانواده می شود و همانا عدم حفظ این اسرار و فاش کردن آن در نزد دیگران می تواند تهدید های زیان باری برای خانواده به دنبال داشته باشد. همانطور که میدانیم همه افراد محرم اسرار نیستند و نباید اسرار زندگی خانوادگی را برای هر کسی بازگو کرد. و سپس امام (ع) در حکمت 173 نیز درباره نقش و اهمیت مشورت کردن سخن می گویند. زیرا

که مشورت کردن و شنیدن ارا دیگران میتواند در انتخاب صحیح موثر باشد. وقتی تصمیم گیری در مورد مسائلی است که به اعضای خانواده نیز مربوط می شود باید به دیگر افراد خانواده نیز اجازه همفکری داد و از نظرات آنان هم استقبال کرد. توجه به این مهم باعث اعتماد به نفس و دیده شدن افراد خانواده شده و هم نشان دهنده توجهات به استقلال و شخصیت افراد و از همه مهمتر حس مفید بودن و تاثیرگذار بودن به افراد می دهد و به آنان می آموزد که به نظرات و ایده های دیگران اهمیت بدهند.

در نهایت اینکه توجهات گستره حضرت علی (ع) در بحث مدیریت خانواده و جامعه، آموزش ارزش های اصیل و تلاش در جهت عملی کردن این ارزش ها در حکمت ها و موعظه های ایشان کاملا مشهود است. آنچه بر ما لازم و ضروری است توجه و به کار گیری این ارزش ها در خانواده و جامعه است که به موجب آن سعادت و رستگاری افراد تا حدودی تضمین شده می باشد.

7- منابع

قران کریم

احسانی، محمد (1400)، ((مدیریت خانواده و کارکردهای تربیتی آن از منظر قرآن و حدیث))، پژوهش نامه علوم انسانی اسلامی، شماره 15.

اسماعیلی، محبوبه. کاوسی، اسماعیل. قیومی، عباسعلی (1401)، ((آینده پژوهی تربیت فرهنگی نوجوانان براساس آموزه های دینی نهج البلاغه))، مجله آینده پژوهی مدیریت، شماره 1

جوادی املی، عبدالله (1391)، مفاتیح الحیات، تهران، نشر اسرا.

جویباری، محمد (1385)، آشنایی با ترجمه و مفاهیم حکمت های نهج البلاغه، تهران، نشر نسیم فردوس.

جهاندیده، سمیه (1395)، ((جایگاه خانواده از منظر نهج البلاغه))، دومین همایش ملی مطالعات و تحقیقات نوین در حوزه علوم تربیتی و روانشناسی ایران.

داوود ابادی، فاطمه (1398)، ((مقاله بررسی خانواده متعادل در نهج البلاغه))، جشنواره علامه حلی.

عابدی، لطفعلی (1385)، ((روشهای تربیتی از منظر نهج البلاغه))، نشریه علوم انسانی دانشگاه امام حسین (ع)، شماره 62.

علی اکبری، راضیه (1400)، ((عوامل افول ارزشها در خانواده معاصر))، مجله ره توشه، شماره 6.

علیقلی، محمد مهدی (1376)، سیمای نهج البلاغه، تهران، غیاث.

کاویانی، صدیقه. نوروزی، رضاعلی (1397)، ((آسیب شناسی تربیت دینی در حیطه خانوادگی از منظر نهج البلاغه))، نشریه معرفت، شماره 11.

مطهری، مرتضی (1390)، آزادی بندگی، تهران، مکتب الصاق.

مرزوقی، رحمت الله. اناری نژاد، عباس (1386)، ((تربیت اجتماعی از منظر نهج البلاغه))، نشریه تربیت اسلامی شماره 4

پایگاه اینترنتی امام علی (ع). (<http://www.imamalin.net>)

مکارم شیرازی، ناصر و همکاران (1390)، پیام امام امیرالمومنین (ع) شرح تازه و جامع بر نهج البلاغه جلد 5، تهران، انتشارات دارالکتب الاسلامیه.

مکارم شیرازی، ناصر و همکاران (1390)، پیام امام امیرالمومنین (ع) شرح تازه و جامع بر نهج البلاغه جلد 13، تهران، انتشارات دارالکتب الاسلامیه.

مکارم شیرازی، ناصر و همکاران (1390)، پیام امام امیرالمومنین (ع) شرح تازه و جامع بر نهج البلاغه جلد 14، تهران، انتشارات دارالکتب الاسلامیه.

موسوی لاری، مجتبی (1391)، اسلام و سیمای تمدن غرب، تهران، انتشارات ایلامی.

هندی، متقی (888-975 ق)، کنز العمال، ((بی جا))، ((بی نا)).

Daneshgar, M., bin Ahmad Shah, F., bin Mohd Yusof, Z., Nuei, G., bin Abdullah, M., ben Touhami Meftah, J., & Mirzaei, A. (2013). *A study on managerial language of Islam. Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 70, 501-507.

Stamatoulakis, K. K. (2013). *Religiosity and prosociality*. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 82, 830-834.